

MODUŁ I

Ty jako nauczyciel dorosłych. Kompetencje nauczyciela dorosłych. Podstawowe zagadnienia w pracy z grupą dorosłych. Normy etyczne i prawne

CELE OPERACYJNE ZAJĘĆ:

Uczestnicy:

- Określają cechy dobrego nauczyciela
- Opisują siebie jako nauczyciela
- Określają, funkcje, jakie pełni nauczyciel
- Formułują dane, jakie są potrzebne do efektywnego prowadzenia zajęć w grupie dorosłych
- Poznają specyfikę uczenia się osób dorosłych, wyniki badań oraz uwarunkowania procesów uczenia się ludzi w różnym wieku
- Poznają reguły motywowania uczącej się grupy dorosłych
- Poznają etyczne i prawne aspekty związane z pracą z grupami osób dorosłych

TREŚCI PROGRAMOWE:

- Co to znaczy być dobrym nauczycielem
- Moja rola jako nauczyciela
- Funkcje pełnione przez nauczyciela w procesie nauczania
- Określanie zadań i zakresu obowiązków nauczyciela dorosłych
- Szczegółowe określanie danych niezbędnych do efektywnego prowadzenia zajęć
- Sześć reguł motywowania uczącej się grupy
- Normy etyczne i przepisy prawa oraz prawne ograniczenia i powinności osoby nauczającej

PROPONOWANE ĆWICZENIA:

1. Przedstawiamy siebie i prosimy o przedstawienie uczestników wg tego samego schematu: imię, szkoła, przedmiot, staż pracy, motywacja uczestniczenia w szkoleniu. Zbieramy oczekiwania i potrzeby - uczestnicy formułują je zapisując na karteczkach post-it; uszeregowujemy je wg podobieństw kolejno odnosząc się do wyrażonych oczekiwań i potrzeb. Ustalamy zasady pracy grupy, najpierw z zespołach, następnie na forum grupy; zapisujemy w postaci kontraktu. Inicjujemy krótką zabawę integrującą grupę i pozwalającą lepiej poznać imiona osób uczestniczących; np. „Indiańskie znaki”.
2. Przypominamy sobie swoją średnią szkołę, do której chodziliśmy jako uczniowie, przypominamy zachowania nauczycieli, których lubiliśmy i których nie lubiliśmy, ulubione przedmioty, zadania, które sprawiały nam przyjemność i te, które odbieraliśmy jako wyjątkowo przykre. Każdy indywidualnie rysuje mapę myśli, a następnie w czteroosobowych zespołach opowiadamy o swoich wspomnieniach i dzielimy się refleksjami. Sporządzamy wspólną listę zachowań pożądanых i niepożądanych dla nauczyciela. Przedstawiamy na forum grupy, podsumowujemy.
3. Rozdajemy listę obowiązków nauczyciela i prosimy o grupowe konsultacje i ewentualne uzupełnienie listy oraz dodanie komentarzy.
4. Teraz prowadzący rozdaje ludziki - puzzle wycięte z papieru i prosi, aby każdy sporządził wpisując w głowę, ręce, tułów i nogi ludzika odpowiednio wiedzę,

umiejętności, cechy charakteru i postawy, jakie wg niego powinien posiadać modelowy nauczyciel. Następnie naklejamy części puzzli na dużą sylwetkę sporządzając modelowego nauczyciela.

5. Prowadzący inicjuje dyskusję na temat. czym różni się uczenie dorosłych od uczenia dzieci? Przedstawia następnie w mini wykładzie ilustrowanym prezentacją w Power-Pointie podstawowe założenia andragogiki, wyniki badań i najnowsze trendy w nauczaniu dorosłych. Rozdaje materiał pomocniczy nr 1 przedstawiający zasady uczenia dorosłych.
6. Prowadzący prosi wszystkich o zapisanie na kartkach A4 powodów do uczestnictwa w kursie. Następnie przypinamy wszystkie kartki na tablicy grupując je wg tych samych kategorii. Uzupełniamy o jeszcze inne powody, dla których ktoś dorosły może chcieć podwyższyć swoje kwalifikacje. Prowadzący podaje sześć reguł motywowania grupy dorosłych (*materiał pomocniczy nr 2*).
7. Sporządzamy opisy swoich zakresów obowiązków w roli nauczyciela dorosłych wg otrzymanego schematu i w zależności od wymagań przedmiotu nauczania, korzystając z listy pytań (*materiał pomocniczy nr 3*). Prezentujemy je na forum grupy. Prowadzący uzupełnia i podsumowuje – zwraca uwagę na specyfikę zakresów obowiązków w zależności od przedmiotu nauczania.
8. Co sprzyja, a co nie sprzyja dobremu uczeniu się? O tym warto pamiętać – uczestnicy sporządzają w zespołach listę, która pomoże przy ewaluacji osiągnięć w roli nauczyciela.
9. Prowadzący prosi o zdefiniowanie pojęć *norma etyczna* i *norma prawna*. W razie potrzeby uzupełnia definicje. Następnie przedstawia dokumenty prawne, jakim podlega osoba ucząca (Ustawa o systemie oświaty, Karta Nauczyciela, kodeks pracy, kodeks cywilny i inne). Odpowiadając wspólnie na pytania z *materiału pomocniczego nr 4*, ustalamy co powinna, a czego nie powinna robić osoba pełniąca rolę nauczyciela, jeżeli zależy jej na opinii osoby zasługującej na szacunek. Omawiamy różne trudne sytuacje bazując na doświadczeniu osób uczestniczących w zajęciach. Technika „kuli śnieżnej” ustalamy kodeks podstawowych zasad etyki obowiązujących osobę uczącą innych dorosłych.

MATERIAŁY POMOCNICZE DLA UCZESTNIKÓW ZAJĘĆ – MODUŁ I

MATERIAŁ POMOCNICZY NR 1

Zasady kształcenia dorosłych

Problemami edukacyjnego wspomaganie rozwoju ludzi dorosłych zajmuje się andragogika. W porównaniu do innych nauk społecznych dotyczących edukacji andragogika jest dyscypliną młodą, kilkudziesięcioletnią. Jej dorobek jest jednak niemały. Kluczowym zagadnieniem dla wielu teorii andragogicznych jest problematyka motywacji, ponieważ to siła motywacji jest warunkiem koniecznym efektywnego uczenia się. Wszyscy dorośli mogą podejmować zadania edukacyjne, pojawia się jednak pytanie, czy wszyscy odczuwają w tym zakresie potrzebę ustawicznego kształcenia, co sprawia, że podejmują wysiłek uczenia się, co z kolei im przeszkadza, uniemożliwia go lub utrudnia.

Istnieją pewne ogólne potwierdzone badaniami reguły rządzące zachowaniem dorosłych w sytuacji uczenia się. Jednak każdy nauczyciel w toku swojej pracy doprecyzowuje własny model nauczania w zależności od typu osobowości i temperamentu, jakie go charakteryzują.

W oparciu o przeprowadzone badania zostały opracowane pewne zasady pracy z dorosłymi.

Różne autorytety andragogiki polskiej, amerykańskiej i niemieckiej są autorami różnych modeli. I tak w edukacji dorosłych można wyróżnić:

- model technologiczny (Józef Półturzycki);
- humanistyczny (Malcolm Knowels);
- krytyczny (Horst Siebert).

Przegląd tych zasad prezentuje poniższa tabela :

Zasady kształcenia dorosłych w modelu technologicznym i krytycznym

Zasady kształcenia dorosłych w modelu technologicznym	Zasady kształcenia dorosłych w modelu krytycznym
1. Poglądowości	1. Zorientowania na grupy docelowe
2. Przystępności	2. Zorientowania na uczestników
3. Systematyczności	3. Pracy nad wzorami interpretacyjnymi
4. Świadomego i aktywnego uczestnictwa	4. Dostosowania języka zajęć do odbiorców
5. Kształtowania umiejętności uczenia się	5. Skrzyżowania perspektyw ucznia i nauczyciela
6. Łączenia teorii z praktyką	6. Zorientowania na cele uczenia się
7. Wykorzystania doświadczeń osób dorosłych	7. Konfrontacji z treściami kształcenia
8. Indywidualizacji i zespołowości	8. Samokształcenia
9. Trwałości wiedzy	9. Integracji ogólnej, obywatelskiej i zawodowej edukacji
10. Ustawiczności kształcenia	10. Wpływu emocji na proces kształcenia
	11. Zorientowania dorosłych na działanie estetyzacji
	12. Ekonomiki czasu
	13. Prawdopodobieństwa błędu
	14. Wykorzystywania humoru

W praktyce oświatowej wszystkie zasady mogą być twórczo i wymiennie wykorzystywane w różnych modelach pracy edukacyjnej z dorosłymi.

1. Zasady kształcenia dorosłych w modelu technologicznym

Józef Pólturzycki w pracy „Dydaktyka dorosłych” dokonał przeglądu zasad dydaktycznych w ujęciu różnych autorów i na tej podstawie przedstawił zespół zasad dydaktycznych.

Zasada pogładowości

Zasada ta wskazuje na konieczność zdobywania wiedzy o rzeczywistości przez bezpośrednie poznawanie rzeczy i zjawisk, wydarzeń i procesów lub przez zetknięcie ich z „zastępnikami”, czyli pomocami naukowymi, takimi jak: obrazy, modele, słowa, wykresy, tabele. W drugim przypadku możemy mówić o wizualizacji procesu kształcenia. Zasada pogładowości obowiązuje w podających i poszukujących metodach kształcenia, powinna uwzględniać właściwości psychiczne uczestników, zasób ich doświadczeń, umiejętność obserwacji, itd. Zasada ta ułatwia realizowanie następujących zadań:

- wprowadzenie do świadomości odpowiedniej znajomości faktów,
- kształtowania pojęć,
- zrozumienia i zapamiętania myśli, uogólnień i praw naukowych,
- zrozumienia istoty i sposobu wykonywania danych czynności.

Zasada przystępności

Zasada ta polega na stopniowaniu trudności, wyraża konieczność dostosowania treści i metody nauczania do rozwoju i możliwości uczniów. Z zasady tej wynika, że w nauczaniu należy:

- przechodzić od tego, co jest bliższe, do tego co dalsze,
- przechodzić od tego, co jest dla uczniów łatwiejsze, do tego co trudniejsze,
- przechodzić od tego, co jest uczniom znane, do tego co nowe i nieznanne,
- uwzględniać różnice w tempie pracy i stopniu zaawansowania w nauce poszczególnych uczniów.

Znajomość uczestników procesu kształcenia (ich możliwości mentalnych, zasobu doświadczeń, umiejętności uczenia się) jest najważniejszym warunkiem powodzenia pracy dydaktycznej. W pracy wykładowcy należy pamiętać o wyjaśnianiu trudnych i rzadko stosowanych terminów i pojęć. Poza tym stawianie zbyt wysokich wymagań zniechęca do dalszej pracy, niszcząc najważniejszą pozytywną motywację do uczenia się, ale wymagania zbyt niskie, także wpływają demobilizująco.

Zasada systematyczności

Zasada ta powinna być stosowana tak przez uczniów w procesie uczenia się, jak i nauczycieli podczas kierowania tym procesem. Uczeń powinien systematycznie przyswajać wiadomości i umiejętności oraz systematycznie je utrzymywać. Nauczyciel powinien w swojej pracy uwzględniać następujące reguły:

- ujmować materiał nauczania we właściwej kolejności,
- stale nawiązywać do materiału opanowanego,
- podzielić materiał na określone części,
- wiązać poszczególne porcje w całość,
- podkreślać sprawy i tematy główne, zasadnicze,
- dbać o systematyczne opanowanie wiedzy i umiejętności przez uczniów.

Zasada świadomego i aktywnego uczestnictwa

Zasada ta realizowana jest w oparciu o metody nauczania, w których uczeń musi podejmować próby określenia problemu, wyszukiwania potrzebnego materiału i analizowania go w celu odróżnienia tego, co istotne i ważne, od tego, co drugorzędne. Nauczyciel powinien w celu realizacji zasady świadomego i aktywnego uczestnictwa:

- starać się poznać indywidualne zainteresowania uczniów,
- stawiać uczniów w sytuacjach wymagających od nich dostrzegania i wyjaśniania niezgodności między obserwowanymi faktami a posiadaną wiedzą,
- stwarzać warunki sprzyjające wdrażaniu uczniów do zespołowych form pracy.

Zasada kształtowania umiejętności uczenia się

Zasada ta wynika z założeń edukacji ustawicznej, w której szczególnie nacisk kładzie się na rozwijanie umiejętności pracy umysłowej i przygotowanie do samokształcenia. Polega na przygotowaniu do świadomego i samodzielnego planowania oraz organizowania pracy umysłowej, jak i na doskonaleniu podstawowych metod nabywania informacji i rozwijania umiejętności, takich jak: obserwacja, korzystanie z komunikatów, wypowiedzi nauczyciela i współuczestników procesu oświatowego, korzystanie z podręczników i innych materiałów dydaktycznych oraz środków kształcenia, nowoczesnych przekazów informacji słownej, obrazu, czynności lub ruchu na ekranie. Inną grupę umiejętności stanowią sposoby rejestrowania informacji w formie notatek, schematów, rysunków, zapisu multimedialnego. Niezmiernie istotne jest także prawidłowe rozumienie poznawanych informacji czy umiejętności z racjonalną selekcją, syntezą i własnym ujęciem opanowywanych zasad. Równolegle należy kształtować sposoby wykorzystania nabytej wiedzy, np. w dyskusji, referacie, w trakcie egzaminu. Zasada ta stanowi podstawę wdrażania do samokształcenia.

Zasada łączenia teorii z praktyką

Zasada ta służy przygotowaniu do racjonalnego posługiwania się wiedzą w rozmaitych sytuacjach praktycznych, do przekształcania otaczającej rzeczywistości. Dorośli ze swoimi pragmatyzmem, wiedzę oderwaną od praktyki często uznają za bezużyteczną, co ma związek ze stylem ich myślenia. Dorośli uczą się przez przyłączenie nowych wiadomości do posiadanej już struktury kognitywnej. Uczą się łatwiej, kiedy widzą podobieństwo i związek między już posiadanymi i zdobywanymi informacjami oraz wtedy, kiedy mogą to praktycznie wykorzystać. W duchu omawianej zasady ważne jest, aby:

- łączyć myślenie i poznawanie treści o charakterze praktycznym z myśleniem i treściami o charakterze teoretycznym,
- łączenie procesu opanowania wiadomości z jednoczesnym ich stosowaniem (np. poprzez rozwiązywanie zadań praktycznych),
- łączenie nauki z techniką, wyjaśnianie działania mechanizmów za pomocą teorii i praw naukowych.

Zbytne abstrahowanie nie sprzyja rozumieniu i opanowaniu treści, ale nawiązywania do praktyki, do bezpośredniego doświadczenia ułatwia naukę, przyspiesza zrozumienie i opanowanie treści.

Zasada wykorzystywania doświadczeń osób dorosłych

Jest to dodatkowa zasada kształcenia w porównaniu z nauczaniem dzieci i młodzieży, ponieważ doświadczenia dorosłych są bogate i różnorodne. Nawiązywanie do nich ma już duże znaczenie przy realizacji zasady łączenia teorii z praktyką. W tym przypadku podkreśla się charakter posiadanych doświadczeń (pozytywne i negatywne) oraz ich wpływ na proces nauczania – uczenia się. Doświadczenia pozytywne wyniesione z poprzednich etapów kształcenia lub związane z aktywnością zawodową, kulturalno-oświatową, zwłaszcza samokształceniową, pomagają lepiej zrozumieć zagadnienia programowe, szybciej je opanować i trwale zapamiętać. Z kolei doświadczenia negatywne, jakie zdobył dorosły we wcześniejszej edukacji, stanowią najpoważniejszą barierę w podjęciu decyzji o dalszym kształceniu. W trakcie procesu kształcenia złe nawyki edukacyjne i/ lub brak umiejętności uczenia się znaczenie utrudniają jego realizację. W tej sytuacji nauczyciel musi wyjaśnić złe lub błędne doświadczenia oraz podjąć stosowne kroki w celu ich korekty.

Zasada indywidualizacji i zespołowości

Środowisko osób dorosłych jest bardziej zróżnicowane niż grupy młodzieżowe pod wieloma względami, przede wszystkim: wieku, doświadczeń, celów kształcenia. W związku z tym proces kształcenia musi być w ich przypadku bardziej zindywidualizowany, by właściwie reagować na potrzeby i możliwości uczących się. Jednocześnie należy wspierać zasadę zespołowości kształcenia, która pozwala na zdobywanie oprócz kwalifikacji twardych, także kwalifikacje miękkie, takie jak: umiejętność współdziałania, odpowiedzialność za wykonanie przydzielonego zadania, zdolności negocjacyjne, rozwiązywanie nieprzewidzianych problemów, wzajemne uczenie się. Praca zespołowa łączy się ściśle z indywidualizacją, kiedy dobieramy wykonawców do określonych zadań.

W procesie kształcenia dorosłych w znacznie większym stopniu niż w środowisku młodzieży występuje potrzeba poradnictwa, konsultacji, zajęć uzupełniająco-korekcyjnych lub innych form wspomagających skuteczność nauczania.

Zasada trwałości wiedzy

Zasada ta wskazuje na konieczność podejmowania i stosowania przez nauczyciela licznych zabiegów dydaktycznych, aby uczniowi ułatwić trwale zapamiętywanie poznanych treści i umiejętności. W tym miejscu warto odwołać się do zaleceń wynikających z badań nad zapamiętywaniem:

- prosta struktura myśli, tj. trzymanie się przewodniej myśli i jej rozwijanie w różnych kierunkach,
- przejrzystość i konkretność treści,
- odwoływanie się do doświadczeń i praktycznej działalności,
- wielokrotne powracanie do głównych tez zajęć.

Z punktu widzenia dydaktyki efekty kształcenia wzmacniają następujące zabiegi: wzbudzenie zainteresowania uczniów, ich aktywny udział, ćwiczenia utrwalające, częstotliwość powtórzeń zgodna z krzywą uczenia się, łączenie treści w logiczną całość, wdrażanie do weryfikacji poznanych praw, zasad, reguł, systematyczna kontrola.

Zasada ustawiczności kształcenia

Zasada ta wskazuje, że uczymy się całe życie – od dzieciństwa po starość, co oznacza, że obejmuje ona także cały system oświaty. Taka edukacja służy aktualizacji wiedzy, podnoszeniu kwalifikacji, nadążaniu za rozwojem nauki i techniki, a przede wszystkim zapewnia możliwość stałego rozwoju i wzbogacania osobowości. Oświata realizowana wg tej zasady powinna być: demokratyczna (dostępna dla wszystkich), otwarta (na innowacje), pluralistyczna (różne podmioty organizujące oświatę, formy, programy). Proce kształcenia obok zadań poznawczych powinien realizować także zadania motywacyjne, rozbudzać potrzebę dalszego uczenia się, rozwoju zainteresowań, wdrażać do samokształcenia.

2. Zasady kształcenia dorosłych w modelu humanistycznym

W humanistycznym modelu głównym zadaniem edukacji jest zaspokajanie potrzeb poznawczych ludzi dorosłych, czemu powinien sprostać andragog, stwarzając właściwe warunki uczenia się. Towarzyszą im określone zasady nauczania, które znajdują swoje szczególne zastosowanie w edukacji pozaformalnej (kursowej).

Warunki uczenia się i zasady nauczania dorosłych

Warunki uczenia się	Zasady nauczania
Słuchacze odczuwają potrzebę uczenia się	<ul style="list-style-type: none"> • Nauczyciel ujawnia uczącym się nowe możliwości samorealizacji. • Nauczyciel pomaga każdemu sprecyzować jego aspiracje w zakresie optymalizacji działania. • Nauczyciel pomaga każdemu ustalić poziom rozbieżności pomiędzy jego aspiracjami a aktualnym poziomem sprawności. • pomaga zidentyfikować problemy życiowe, których doświadczają z tytułu deficytu w zakresie sprawności.
Środowisko edukacyjne charakteryzowane poprzez komfort fizyczny, szacunek i wzajemne zaufanie, wzajemną samopomoc, wolność wypowiedzi i akceptację różnic.	<ul style="list-style-type: none"> • Nauczyciel tworzy warunki komfortu fizycznego (meble, temperatura, wentylacja, oświetlenie, wystrój wnętrza). • Nauczyciel akceptuje każdego jako osobę wartościową i szanuje jego przekonania i uczucia. • Nauczyciel dąży do budowania stosunków wzajemnego zaufania i samopomocy między uczącymi się poprzez stymulowanie kooperacji i przeciwdziałanie rywalizacji. • Nauczyciel ujawnia swoje emocje i wnosi swój wkład w proces wspólnych poszukiwań.
Słuchacze postrzegają cele uczenia się jako własne.	<ul style="list-style-type: none"> • Nauczyciel włącza uczących się w proces wspólnego formułowania celów kształcenia, uwzględniając ich potrzeby, instytucji kształcącej, potrzeby własne, wymogi programu.
Słuchacze akceptują poziom odpowiedzialności za proces uczenia się i angażują się w ten proces.	<ul style="list-style-type: none"> • Nauczyciel dzieli się swoimi przemyśleniami na temat koncepcji procesu uczenia się, doboru materiału dydaktycznego i metod oraz angażuje uczących się do wspólnego podejmowania decyzji w tym zakresie.
Słuchacze aktywnie uczestniczą w procesie kształcenia.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nauczyciel pomaga uczącym się samodzielnie zorganizować grupowe projekty edukacyjne, zespoły kształcące się, studia indywidualne etc. Oraz dokonać podziału odpowiedzialności za proces wspólnych poszukiwań.

Proces uczenia się jest opierany na doświadczeniach uczestników procesu edukacyjnego.	<ul style="list-style-type: none"> • Nauczyciel pomaga wykorzystać doświadczenia uczących się, traktować je jako źródło poznania, posługując się takimi metodami jak: dyskusja, socjodrama, analiza przypadków itp. • Nauczyciel prezentuje własne doświadczenia jako źródło kształcenia. • Nauczyciel pomaga słuchaczom włączyć nową wiedzę w zakres ich doświadczeń, osiągając w ten sposób zintegrowanie.
Uczący się oceniają postęp w zakresie osiągnięcia założonych celów.	<ul style="list-style-type: none"> • Nauczyciel angażuje się w proces stanowienia obustronnie akceptowanych kryteriów i metod pomiaru rezultatów uczenia się. • Nauczyciel pomaga słuchaczom rozwijać i stosować procedury samooceny w zakresie uczenia się.

Źródło: Knowels M. S., *Modern Practice of Adult Education. Andragogy versus Pedagogy*, New York 1972, cyt. za: Malewski M., *Modele pracy edukacyjnej z ludźmi dorosłymi...*, s. 276.

3. Zasady kształcenia dorosłych w modelu krytycznym

Prezentowane poniżej zasady kształcenia dorosłych pochodzą z pracy „Dydaktyka dorosłych z punktu widzenia konstruktywizmu” niemieckiego andragoga H. Sieberta¹. Charakterystyczne dla konstruktywizmu jest założenie o podmiotowości i niezależności poznania rzeczywistości, co oznacza, że wiedza uczącego się jest jego indywidualną konstrukcją i nie stanowi kopii realnej rzeczywistości. To rodzi określone konsekwencje dla procesu nauczania-uczenia się, w którym akcentuje się: autonomię, samodzielność i odpowiedzialność uczestnika². Jego głównym celem jest rozwiązywanie problemów, gdzie nauczyciel nie jest „dydaktycznym liderem”, lecz doradcą i współorganizatorem procesów uczenia się. Zadaniem nauczyciela jest dostarczanie narzędzi do opracowywania problemów oraz reagowanie na potrzeby uczących się. Takie rozumienie uczestnika, nauczyciela, procesu kształcenia zawiera się w krytycznym modelu pracy oświatowej z dorosłymi, co przybliżają poniższe zasady kształcenia.

Zasada zorientowania na grupy docelowe

Edukacja dorosłych tym różni się od edukacji szkolnej i uniwersyteckiej, że wyróżnia wśród swoich adresatów, tzw. grupy docelowe, tj. grupy o specyficznych potrzebach, by uczynić je przedmiotem dydaktycznych działań i refleksji. Grup tych nie kreuje edukacja dorosłych, one powstają w wyniku procesów społecznych, na które oświata powinna reagować. W aktualnej sytuacji pojęcie grup docelowych, bliskie jest pojęciu grup defaworyzowanych społecznie: bezrobotnych, mieszkańców wsi, seniorów, obcokrajowców, mniejszości narodowych / etnicznych itd. Badania andragogiczne przybliżają specyficzne potrzeby edukacyjne tych grup oraz ich postawę wobec oświaty dorosłych³. Dziś wiemy, że struktury wiedzy, motywy kształcenia i doświadczenia edukacyjne, style uczenia się i mówienia mają związek z płcią, wiekiem, pochodzeniem społecznym, przynależnością klasową/środowiskiem życia oraz biografią edukacyjną, co wskazuje na konieczność organizowania procesu dydaktycznego zgodnie z oczekiwaniami i możliwościami określonych grup uczestników. nierozwiązanym problemem pozostaje zjawisko „podwójnej

¹ Siebert H., *Didaktik der Erwachsenenbildung aus konstruktivistischer Sicht*, Luchterhand 2001.

² Solarczyk H., *Konstruktywizm w edukacji dorosłych*, w: *Edukacja Dorosłych*, 2005, 2.

³ Np. Gieseke W, Siebers R., Solarczyk H., Wesołowska E. A., *Doświadczenia edukacyjne kobiet w Polsce i w Niemczech*, Biblioteka Edukacji Dorosłych, t. 24, Wyd. UMK, Toruń 2002.

śmietanki” lub inaczej „podwójnej selekcji”, które oznacza nieproporcjonalne uczestnictwo różnych grup społecznych w edukacji dorosłych, co zaprzecza pierwotnej idei edukacji dorosłych, jaką była demokratyzacja oświaty.

Zasada zorientowania na uczestników

W ścisłym związku z zasadą zorientowania na grupy docelowe pozostaje zasada zorientowania na uczestników, która oznacza dążenie do poznania uczącej się jednostki, jej potrzeb i doświadczeń w zakresie kształcenia. Stanowi to podstawę indywidualizacji procesu kształcenia dorosłych. Odpowiedzią instytucji oświatowych na tę zasadę powinno być rozwinięte doradztwo, różnorodność form kształcenia (m.in. kształcenie modułowe) itd..

Zasada pracy nad wzorami interpretacyjnymi

Przedmiotem edukacji nieformalnej, opierającej się na dyskusji/dialogu, są wzory interpretacyjne, które pomagają zrozumieć otaczającą rzeczywistość. Rolf Arnold wyróżnił 10 charakterystycznych cech tych wzorów: jednostka interpretuje rzeczywistość z własnego punktu widzenia, wzory te umożliwiają rutynowe działanie, są nieuświadomioną częścią świadomości, redukują nieprzejrzystość i kompleksowość rzeczywistości, powstają w toku życia, wykazują określoną stabilność i tendencję do inercji, utrwalają wcześniejsze doświadczenia, są wewnętrznie spójne, są elementem „świadomości społecznej”, są elastyczne tylko w określonych granicach, są usystematyzowane hierarchicznie.

Jakie ma zadania do spełnienia w tym względzie edukacja dorosłych? Czasami dorośli są niezadowoleni ze swoich wzorów interpretacji rzeczywistości, są zainteresowani interpretacjami tej samej rzeczywistości innych osób, chcieliby o tym podyskutować, innych przekonać do własnego sposobu interpretowania rzeczywistości. Czynią to najczęściej w drodze edukacji nieformalnej (spontanicznej, nie zawsze świadomej) kiedy:

- chcą potwierdzić prawidłowość swoich wzorów interpretacji,
- pojawia się poczucie, że wzory interpretacyjne świata są niezgodne/ sprzeczne z rzeczywistością,
- brakuje im poglądów na nowy temat, np. technikę genetyczną,
- używane wzory interpretacji świata są coraz mniej użyteczne,
- zmieniają środowisko lub grupę odniesienia.

Celem edukacji dorosłych nie musi być zmiana wzorów interpretacyjnych, raczej chodzi o ich wzmocnienie. Ważnym narzędziem w tej dziedzinie są mass media, które mogą zaproponować nowe sposoby interpretacji świata. W praktyce oświatowej może to oznaczać pojawianie się problemów z własną tożsamością i to w sposób pośredni: interpretacja karykatur i obiegowych opinii na temat: polityki, mężczyzn, wychowania; interpretacja przysłów, wyrażanie opinii na aktualne tematy. Podstawą tego procesu jest wymiana opinii. Trzeba przy tym pamiętać, że dorośli zmieniają swoje wzory interpretacji, kiedy będą chcieli, a nie wtedy kiedy powinni to zrobić.

Zasada dostosowania języka zajęć do odbiorców

Uczenie polega przede wszystkim na komunikowaniu się, dlatego język, jakim posługuje się osoba nauczająca stanowi podstawowy warunek skuteczności uczenia się. Nauczyciel powinien dopasować stopień abstrakcji swojego języka do możliwości poznawczych uczniów, im krótsze są jego wypowiedzi, tym większa nadzieja na sukces samodzielnego uczenia się, niedokończone zdania - myśli nauczyciela zachęcają do myślenia uczniów, uczniowie cenią sobie bardziej „spontaniczność i naturalność” wypowiedzi nauczyciela, niż

zbytnią dbałość o poprawność gramatyczną. Nauczyciele posługują się w trakcie zajęć różnymi rodzajami języka:

- wzór heurystyczny: prowokacyjny i humorystyczny sposób mówienia,
- wzór empatyczny: wzajemne (wzrokowe) wspieranie się nauczyciela i uczestników,
- wzór taktyczny: na zajęciach zgodnie z ogólnie przyjętą formą,
- wzór oficjalny: na zajęciach fachowy język, w czasie dyskusji i przerw język potoczny w odniesieniu do analizowanych kwestii,
- wzór dopasowujący się: np. starsi dopasowują się do języka młodzieży,
- wzór zgodny z przyjętą rolą: np. dowcipnista lub eksperta,
- wzór rytualny: w zależności od odbiorców krytyczny lub aprobujący analizowany problem.

Zasada skrzyżowania perspektyw nauczyciela i ucznia

Z poprzednią zasadą koresponduje zasada skrzyżowania perspektyw nauczyciela i ucznia, która oznacza dążenie do wzajemnego zrozumienia przez respektowanie indywidualnych różnic, by znajdować jak najwięcej podobieństw. Warunkami porozumienia są:

- korzystne uwarunkowania zewnętrzne,
- wspólne cele i zainteresowanie tematem zajęć,
- otwarcie na doświadczenia innych,
- elastyczność własnych wzorów interpretacyjnych,
- możliwość językowego porozumienia.

Zasada zorientowania na cele uczenia się

Zorganizowany proces kształcenia dorosłych polega na konsekwentnej realizacji celów edukacyjnych. Cele na poziomie instytucji oświatowej mogą wynikać z jej misji, programu kształcenia, mogą być zweryfikowane przez nauczyciela lub być efektem uzgodnienia między nauczycielem i uczniami. Są to jawne cele edukacji, poza nimi mogą być realizowane cele ukryte (niezamierzone, nieuświadomione). W edukacji dorosłych zwraca się uwagę na możliwość partnerskiego stanowienia celów kształcenia. Wówczas należy pamiętać, że:

- cele nauczania i uczenia się powinny się pokrywać,
- nauczyciel powinien sformułować cele, które prawdopodobnie zainteresują uczestników i poddać je dyskusji,
- uczestnicy mogą brać udział w: znajdowaniu, określaniu, redagowaniu, rewidowaniu, dyskusowaniu i ewentualnej zmianie celów kształcenia; dzięki temu stają się one ich własnymi celami uczenia się,
- im wcześniej uczestnicy zapoznają się z celami kształcenia, tym wcześniej przystąpią do ich realizacji, a nauczyciel będzie mógł kontrolować ich postępy,
- sukces w uczeniu się pojawia się wtedy, kiedy cele główne zostały wspólnie ustalone i kiedy jest zgodność między celami a zainteresowaniami i potrzebami uczestników.

Zasada konfrontacji z treściami kształcenia

Edukacja dorosłych jest czymś więcej niż okazją do inicjowania społecznych interakcji, wymiany poglądów i doświadczeń na dowolne tematy, musi dotyczyć określonych treści. Szczególnie za granicą po fazie koncentracji na przekazie wiedzy w latach 60-tych i 70-tych, nastąpił zwrot w kierunku refleksji nad emocjami, wymiany doświadczeń, co w efekcie doprowadziło w zawodowej edukacji dorosłych do zjawiska dekwalfikacji. Doskonalenie w zawodzie wymaga impulsów z zewnątrz, nie wystarcza refleksja i wymiana doświadczeń w gronie osób o tym samym statusie, dlatego aktualnie obserwuje się powrót do analizy konkretnych treści kształcenia.

Zasada samokształcenia

Wiedza na temat mechanizmów poznawczych, znajomość technik i barier uczenia się są warunkami powodzenia procesu kształcenia. W tym względzie celowe jest włączanie do zajęć faz samokształcenia oraz faz refleksji nad procesem uczenia się. Refleksyjne uczenie się polega na wyjaśnianiu celów uczenia się, samouświadamianiu zainteresowań i potrzeb, swoich słabych i mocnych stron oraz zwyczajów w uczeniu się, preferowanych strategii i oporów wobec edukacji. W rezultacie chodzi o wiedzę i umiejętności potrzebne w samokształceniu.

Zasada integracji ogólnej, politycznej i zawodowej edukacji

Wiedza potrzebna do działania w życiu zawodowym i codziennym jest złożona i kompleksowa, dlatego edukacja dorosłych powinna być okazją do integracji różnych dziedzin wiedzy i życia. Nadrzędnym celem zintegrowanego procesu kształcenia jest rozpoznawanie związków i zależności otaczającej rzeczywistości. Przykładem mogą być praktyki zawodowe dla uczniów za granicą.

Zasada wpływu emocji na proces nauczania - uczenia się

Emocje blokują lub umożliwiają uczenie się, uchodzą za czynnik organizujący działanie⁴. W tym kontekście interesujące są zagadnienia kształtowania emocji w toku kształcenia, emocjonalnych obciążeń z przeszłości, które blokują uczenia się, wpływ emocji na działanie, doradztwo, terapię. Już dziś wiemy, że adekwatne formy kontaktów między nauczycielem i uczniem, kultura nauczania – uczenia się wywołująca pozytywne reakcje, nadawanie sensu, wskazywanie znaczenia procesu uczenia się, zaangażowanie nauczycieli i uczniów mają decydujący wpływ na to, jakie treści kształcenia zostaną zachowane w pamięci. **Zasada zorientowania dorosłych na działanie**

Zasada ta odpowiada zasadzie łączenia teorii z praktyką oraz wykorzystywaniu doświadczeń osób dorosłych.

Zasada estetyzacji

Zasada ta oznacza z jednej strony uwrażliwianie uczestników, poprzez włączanie zmysłowych doznań estetycznych (np. włączanie do nauki muzyki lub obiektów artystycznych), z drugiej strony chodzi o estetykę sali seminaryjnej, estetyczny wygląd nauczyciela, co wywołuje psychiczny komfort, ten z kolei kształtuje pozytywne emocje itd.

Zasada ekonomiki czasu

Edukacja dorosłych zajmuje w życiu coraz miejsca, ponieważ:

- uczenie się staje się autonomicznym obszarem życia,
- uczenie się to nie tylko nauka w instytucji,
- czas poświęcony na naukę jest odskocznią od codziennych obowiązków,
- potęguje się marzenie o jak najszybszym tempie uczenia się,
- udział w zajęciach strukturyzuje życie ludzi (np. seniorów),
- zajęcia dydaktyczne odbywają się o różnym czasie: przed południem, po południu, wieczorem, w weekendy, co ma określone konsekwencje dydaktyczne,
- brak czasu jest często argumentem nieuczestniczenia w edukacji,
- czas może być tematem zajęć, np. planowanie własnego budżetu czasu.

---

⁴ Gieseke W., Emocjonalność w procesach uczenia się dorosłych, w: Edukacja Dorosłych 2003, 1.

Zasada prawdopodobieństwa błędu

Zajęcia dydaktyczne to dynamiczne, żywotne systemy. Sytuacje pedagogiczne to kompleksowe, dynamiczne i uzależnione od różnych czynników zajęcia, z tym wiąże się przypadkowość, niejednoznaczność. Także uczestnicy są nieobliczalni, osobliwi, szczególni. W związku z tym nie da się wszystkiego przewidzieć i należy przyjąć, że obok oficjalnej wersji zajęć jest ta nieoficjalna, czasami niechciana. W rezultacie nie da się zaplanować procesu uczenia dla poszczególnych osób, a tym bardziej jego efektów, ponieważ dorośli uczą się tego, czego sami chcą i w taki sposób, jak to wcześniej robili. Nauczyciele mogą stworzyć co najwyżej sprzyjające uczeniu się warunki, zaprezentować zróżnicowany repertuar metod, który wzbogaci ich własny, ale nie wyeliminuje ryzyka błędu. Szansą na ich unikanie jest rozbudzona refleksja pedagogiczna, która pozwala uczyć się skutecznie także na własnych błędach.

Zasada wykorzystania humoru

Humor to sposób na radzenie sobie z pomyłkami i błędami, ponieważ zawiera w sobie autoironię wyklucza perfekcyjność swoją i innych. Podstawą humoru jest wiara we względność. Humor jest dowodem na tolerancję i dojrzałość. Humor i mądrość są ze sobą ściśle związane. Wykorzystanie humoru i dowcipu na zajęciach dydaktycznych wzmacnia efekty nauczania⁵.

Pytania i zadania

- Wymień spośród powyższych zasad kształcenia te, którymi się kierujesz się w swojej pracy dydaktycznej.
- Wybierz jedną zasadę dydaktyczną, której chcesz w najbliższym czasie poświęcić więcej uwagi. Zaplanuj systematyczną pracę nad dalszymi zasadami kształcenia.
- Zaproponuj swojemu zespołowi przedmiotowemu w szkole opracowanie katalogu najważniejszych zasad dydaktycznych wraz ze metodami ich realizacji.

Literatura:

- Karaś St. *Dydaktyka oświaty pozaszkolnej*, Wyd. ITEE, Warszawa – Radom 1995.
Łaguna M. *Szkolenia*, Wyd. GWP, Gdańsk 2004.
Owczarż M. (red.), *Poradnik edukatora*, Wyd. CODN, Warszawa 2005.
Półturzycki J. *Dydaktyka dorosłych*, Wyd. WSiP, Warszawa 1991.
Półturzycki J. *Dydaktyka dla nauczycieli*, Wyd. Novum, Płock 2002.

---

⁵ Adamczuk....., w: Ochmański.....

Sześć reguł motywowania dorosłych

Przedstawione poniżej reguły motywowania uczestników podczas zajęć zwiększają ich efektywność. Stymulują uwagę, wyjaśniają cele zajęć, pozwalają na wykorzystywanie doświadczenia dorosłych uczniów.

1. Skupiaj uwagę uczestników zajęć.
2. Wzmacniaj poczucie pewności siebie.
3. Omawiaj stosowane metody nauczania: praca w parach lub małych grupach sprzyja budowaniu otwartości w grupie.
4. Wydobywaj, podkreślaj i opieraj się na ujawnianej w trakcie wykładu wiedzy i doświadczeniach uczestników: pokazuj własne korzyści jako osoby uczącej w pracy z tą grupą.
5. Interpretuj błędy jako cenne odkrycia procesu uczenia się: wprowadź lekki sposób poszukiwania popełnionych przez uczestników błędów, np. w formie gry sytuacyjnej; przypominaj zyski uczenia się w grupie: zwiększenie zasobu praktycznych informacji oraz poznanie indywidualnych różnicowań w odbiorze informacji.
6. Podkreślaj współodpowiedzialność uczestników za proces uczenia się.

Często nauczanie uzupełnia jedynie luki w systemie wiedzy dorosłej osoby. Kształcenie profesjonalne musi nawiązywać do praktyki codziennych zadań, tak by elementy edukacji łączyły się z zadaniami wykonywanymi w pracy. Dorośli uczą się w różnym tempie, zatem należy konsultować z nimi ilość czasu potrzebnego do opanowania poszczególnych fragmentów danego kursu. W czasie zajęć powinien być czas na pytania i wyjaśnienie wątpliwości, szczególnie wtedy, gdy materiał jest nowy i trudny. Osoby starsze potrzebują nieco więcej czasu na powtórzenie treści zadań, lepiej jest dzielić materiał na mniejsze części i robić częstsze przerwy między jednostkami lekcyjnymi. Ustrukturyzowany i powiązany logicznie materiał jest znacznie lepiej przyswajany.

MATERIAŁ POMOCNICZY NR 3

Lista czynności wchodzących w zakres obowiązków nauczyciela dorosłych

Proszę zaznaczyć zadania i obowiązki, o których wiesz, że do będą do Ciebie należeć, stawiając krzyżyk w rubryce *Tak* lub *Nie*. W rubryce osoby do współpracy dopisz, z kim warto nawiązać współpracę przy realizacji tych zadań i obowiązków.

Czynność	Tak	Nie	Osoby do współpracy
Ustalenie szczegółowego programu nauczania			
Planowanie zajęć - ich treści i struktury			
Wybór podręczników			
Aranżacja sali			
Wybór i zamawianie pomocy dydaktycznych			
Zabezpieczanie pomocy dydaktycznych po zajęciach			
Projektowanie własnych pomocy dydaktycznych			
Przygotowywanie materiałów pomocniczych dla uczniów			
Powielanie materiałów dla uczniów			
Zadawanie pracy domowej i sprawdzanie jej			
Ocena pracy uczniów (testy, prace pisemne, umiejętności praktyczne)			
Kontrolowanie obecności osób na zajęciach			
Telefonowanie lub wysyłanie pism do osób nie uczęszczających na zajęcia			
Organizowanie wycieczek			

Organizowanie spotkań z interesującymi ludźmi			
Prowadzenie rozmów z zainteresowanymi podjęciem nauki			
Pisanie listów rekomendujących dla uczniów			
Organizowanie zajęć pokazowych			
Organizowanie imprez prezentujących umiejętności uczniów			
Opracowywanie zestawów egzaminacyjnych			
Organizowanie egzaminów końcowych			

IDEALNY NAUCZYCIEL DOROSŁYCH

Ideałów nie ma, jesteśmy tylko ludźmi, a istotą ludzkiej natury jest jej ułomność. Jednakże nie przeszkadza to wcale, aby dążyć do doskonałości, to właściwie powinno stanowić sens naszego istnienia.

Są różne style uczenia się i różne style nauczania, trudno jest autorytatywnie stwierdzić, jaki powinien być ten, którego nazwiemy idealnym nauczycielem dorosłych. Każdy z nas ma swoje preferencje. Tak, jak lubimy jednych, a nie gustujemy w innych, tak inni mogą wręcz odwrotnie nie sympatyzować z tymi pierwszymi i przepadać za drugimi.

Jednakże spróbujmy pokusić się na określenie zestawu niezbędnych cech osobowości i wykazu umiejętności, którymi powinna dysponować osoba ucząca innych.

Nie wyobrażam sobie, by wzorem nauczyciela był ktoś, kto nie lubi ludzi, albo się ich boi. To pierwszy i konieczny warunek dobrej pracy z ludźmi – tak dziećmi, jak i dorosłymi. Jeśli ktoś nie jest (nie był) nauczycielem mającym dobre relacje z uczniami, nie będzie też dobrym edukatorem. Znam osoby, które przed zajęciami zażywają środki uspakajające, nie mogą spać, trzęsą im się ręce. Nie rozumiem, dlaczego wobec tego pakują się w sytuacje wyniszczające im nerwy. Ludzie doskonale wyczuwają spięcie u prowadzących, często to odbija się na jakości prowadzonych zajęć. Drugi podstawowy warunek to okazywanie szacunku innym. Bez tej, jakże istotnej dyspozycji moralnej nie ma mowy o dobrym nauczaniu. Kultura osobista, znajomość *savoir vivre*, grzeczność, opanowanie i cierpliwość – oto następne wymogi do spełnienia przez wzorowego edukatora.

Wydaje mi się, że niezbędną jest również pewna dojrzałość emocjonalna, trudno jest nauczyć się czegokolwiek od osoby wpadającej łatwo w złość, ironicznej lub histerycznej.

Najwspanialej byłoby, gdyby edukator potrafił rozdzielić swoje osobiste problemy od problemów, z którymi może się spotkać podczas zajęć. Warto popracować u siebie nad wyśmienitą, choć trudną umiejętnością „zapominania” na czas pracy z ludźmi o rodzinie zostawionej w domu, o kłopotach z szefem, o źle zaparkowanym samochodzie i wielu innych codziennych niedogodnościach i kłopotach. Prowadząc zajęcia masz być tylko dla tych ludzi, z którymi jesteś „tu i teraz”. Zajęcia są dla nich, nie dla ciebie. To bardzo ważne, aby tak właśnie pojmować swoją rolę edukatora.

Teraz chciałabym przytoczyć bardzo trafną myśl jednego z bardziej znanych filozofów oświeceniowych: „Uważałem zawsze, że zanim będzie się nauczać innych, trzeba dość wiedzieć samemu”⁶. Dla mnie jest to bezdyskusyjne, że każdy nauczyciel, a szczególnie nauczyciel dorosłych to osoba, która musi się lubić sama uczyć i chcieć wciąż zdobywać nową wiedzę. Ten, który uczy innych jest od tego, aby powiedzieć coś nowego, interesującego, aby poruszyć ludzi, wywołać refleksję. Stąd ma to być człowiek inteligentny, odcytany, znający się na rzeczy, o której mówi. A przy tym powinien być to ktoś, kto potrafi w jasny, klarowny sposób tę nabytą przez siebie wiedzę przekazać. Zatem edukator powinien być komunikatywny i posługiwać się poprawnym, zrozumiałym dla słuchających językiem. Wszelkie popisy oratorskie związane z używaniem mało zrozumiałych dla ogółu pojęć i terminów obcojęzycznych raczej nie sprzyjają pozytywnej ocenie uczestników zajęć.

---

⁶ J.J. Roussou, *Reveries*, w: *Oeuvres*, Pleiade, t.I, s. 1012 -1013

Tymczasem obserwuję, że zdarzają się bardzo często wśród edukatorów popularyzatorzy „nowomowy” oświatowej, którzy, mam wrażenie, nie bardzo sami rozumieją o czym mówią. Im człowiek mądrzejszy, tym prostszym językiem potrafi wyjaśnić nawet bardzo skomplikowane sprawy. Idealny edukator to moim zdaniem indywidualność, mocna osobowość. Ktoś, kto ma swoje własne przemyślane poglądy na określone tematy i nie boi się ich głosić. Oczywiście, przy zachowaniu tolerancji i otwartości na odmienne poglądy innych.

Ważna jest również umiejętność zachowania dla siebie pewnych rzeczy, które uczestnicy zajęć powierzyć edukatorowi. Niedopuszczalne jest szerzenie plotek, obgadywanie, donoszenie na uczestników zajęć. Jeśli ludzie obdarzają cię zaufaniem, a tak się często zdarza, pamiętaj, abyś ich nie zawiódł.

Pożądane jest poczucie humoru, zwłaszcza na swój temat. Kiedy umiesz się pośmiać z własnych słabości, ludzie lepiej cię odbierają i są skłonni więcej wybaczyć. Nie bądź nadęty, nie chwal się, jaki jesteś ważny. W końcu, wśród tych, których chcesz uczyć, mogą być mądrzejsi od ciebie.

No i przyznawaj się do błędów, albo do tego, że czegoś nie wiesz. Najgłupszą rzeczą pod słońcem u niektórych uczących jest robienie z siebie „alfy i omegi” i brnięcie w ślepy zaułek, często z całą świadomością, że się nie ma racji (tylko wstyd się przyznać).

I na koniec coś, o czym nie każdy odważa się mówić, bo to takie nie merytoryczne. Jeśli chcesz być dobrym nauczycielem, musisz też zadbać o swój *image*. Niby „szata nie zdobi człowieka”, ale jednak trzeba zadbać o odpowiedni strój, fryzurę, nawet zapach. Ale wszystko to z umiarem, bez przesady, w dobrym guście. Przecież ludzie mają cię słuchać raczej, niż podziwiać. Zajęcia to nie rewia mody, ani bal sylwestrowy.